

Karaś, Marta / Koman, Wiesław / Libera, Jerzy

Zaginione kolekcje : kamienne zabytki archeologiczne ze zbiorów Izby Pamięci w dawnym Liceum Ogólnokształcącym w Tyszowcach

---

Archeologia Polski Środkowowschodniej 9, 243-254

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Materiały i odkrycia – Materials and discoveries

Marta Karaś, Wiesław Koman, Jerzy Libera

Zaginione kolekcje: kamienne zabytki archeologiczne ze zbiorów Izby Pamięci w dawnym Liceum Ogólnokształcącym w Tyszowcach

Ruch kolekcjonerski, jaki miał miejsce w latach 60. i 70. ubiegłego stulecia, zaowocował m.in. licznymi izbami pamiątek czy też gabinetami historycznymi, w których obok militariów i wyrobów etnograficznych, poczesne miejsce zajmowały zabytki archeologiczne – głównie kamienne „młotki” (toporki) i krzemienne „siekiery” oraz „noże” (narzędzia wiórowe lub półsurowiec wiórowy), rzadziej gliniane naczynia, czy też inne przedmioty.

Akcję pozyskiwania zabytków przypadkowo odkrytych z powodzeniem prowadziło centralne Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie w ramach tzw. *Pogotowia Archeologicznego*. Na przestrzeni prawie 30 lat zarejestrowano ponad 2700 informacji o różnorodnych odkryciach archeologicznych z terenu całej Polski, z których blisko 60 stanowią zgłoszenia z Lubelszczyzny (J. Głosik 2003). Podobną inicjatywę próbowało wcielić w życie również środowisko lubelskie już w roku 1970¹. Instytut Archeologii UMCS w Lublinie dzięki akcji zapoczątkowanej w latach 50. ubiegłego stulecia przez Jana Gurbę (1952; 1953; 1959; 1967)², kontynuowanej przez jego uczniów, otrzymuje średnio co dwa-trzy miesiące informacje o przypadkowych odkryciach z terenu Lubelszczyzny oraz obszarów sąsiednich³. Do prac tych czynnie włączyli

się również członkowie Koła Naukowego Studentów Archeologii działającego przy UMCS. Dzięki kilkukrotnym akcjom podejmowanym przez lubelskich archeologów, wiadomo, że zbiory takie istniały w wielu miejscowościach, jednak większość z nich nie doczekała się pełnej inwentaryzacji. Po latach wynikiem tych działań jest seria publikacji źródłowych, które sukcesywnie ujawniają dawno zapomniane zbiory będące poza składnicami muzealnymi, np. dla okolic: Janowa Lubelskiego, Drzewców, pow. puławski, Piotrowic Wielkich, pow. lubelski, Horyszowa Ruskiego, pow. zamojski, Sobieszyna, pow. rycki, Krzemienia, pow. janowski, Werbkowic, pow. hrubieszowski (por. B. Bargieł, J. Libera 1989a; 1989b; 1995; 2003; B. Bargieł, A. Kokowski, J. Libera 1989; J. Libera 1990; J. Libera, P. Lis 2006).

I mimo, że sposób ich pozyskania oraz kontekst archeologiczny nie zawsze jest dla prahistoryka uchwytne – bowiem często trafiają one po upływie znacznego czasu od ich odkrycia, wielokrotnie z drugiej ręki, jako trofea z wycieczek, dary od znajomych, czy wręcz „pamiątki rodzinne” – są ze wszech miar godne gromadzenia, rejestracji i opublikowania. Jest to tym ważniejsze, że znaczna część tak gromadzonych zabytków bezpowrotnie zaginęła lub zmieniła właściciela. Niejednokrotnie znalazły się u w rękach prywatnych dawnych ich „opiekunów” (np. kolekcja ze szkoły w Piotrowicach Wielkich, Izby Pamięci Narodowej w Miłkowie⁴) lub innych często anonimowych osób

¹ Por. /Gal/ (1970a; 1970b).

² Jan Gurba w roku 1958 pełniąc funkcję konserwatora na województwo lubelskie zainicjował akcje pozyskiwania informacji o odkryciach archeologicznych rozsyłając do szkół powielany dwuczęściowy kwestionariusz *Krótkie informacje o zabytkach archeologicznych i wykopaliskowych* [s. 1-2] oraz *Ankieta w sprawie odkryć archeologicznych* [s. 3-4].

³ Np. J. Libera dysponuje informacjami o ponad 70 zbiorach zawierających zabytki (głównie krzemienne i kamienne) z zakresu epok kamienia oraz epoki brązu, przechowywane przede wszystkim u osób prywatnych na terenie województwa lubelskiego, ale także podkarpackiego i świętokrzyskiego.

⁴ Zbiór zabytków archeologicznych ze szkoły w Miłkowie co najmniej do roku 1994 stanowił kolekcję (obok numizmatów, militariów i zabytków etnograficznych) nauczyciela Władysława Siwca w Parczewie. W części został zinwentaryzowany w trakcie prowadzonych wówczas prac AZP (przez zespół: Barbara Bargieł, Marek Florek, J. Libera i Anna Zakościelna), stanowiąc będzie przedmiot odrębnego opracowania.

prywatnych (np. niezwykle wartościowa kolekcja Piotra Kani zebrana na terenie znanego stanowiska 1C w Gródku koło Hrubieszowa⁵).

Znaleziska luźne w połączeniu z podobnymi zabytkami uzyskanymi z zespołów zwartych stanowią ważne źródła dla studiów osadniczych (np. B. Bargieł 1991; A. Bronicki 1991; A. Zakościelna, J. Libera 1991; J. Libera 2001; B. Bargieł, J. Libera 2002). Przykładem może być największa dotychczas kolekcja licząca kilka tysięcy zabytków gromadzona od ponad pięćdziesięciu lat przez Jana Sitkę, byłego dyrektora Fabryki Mebli w Bondyrzu, która doczekała się pełnego skatalogowania i opracowania monograficznego (por. J. Machnik 1996; B. Balcer, J. Machnik, J. Sitek 2002).

W grupie zaginionych zabytków znalazły się zbiory dawnego Liceum Ogólnokształcącego w Tyszowcach, gromadzone przez profesora gimnazjalnego Józefa Lipczewskiego (M. Targoński 1959). Prezentowane materiały stanowią niewielką część nieistniejącej kolekcji przechowywanej w Izbie Pamięci przy dawnym Liceum Ogólnokształcącym w Tyszowcach⁶. Zebrane zostały przez uczniów i ich rodziców w obrębie okolicznych wsi wokół Tyszowiec – ówczesnego „rejonu szkoły”. Większość z zabytków znaleziono po obu stronach Huczwy, między Tyszowcami, Turkowicami i Czermnem⁷ – wszystkie artefakty należy traktować jako znaleziska luźne.

⁵ Częściowo została zinwentaryzowana przez A. Zakościelną z Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie w latach 1980. Materiały te zostały uwzględnione w pracy magisterskiej Anny Kosik (2000).

⁶ Z opisu na zabytkach – opatrzonych sygnaturą IP [Izba Pamięci] z numerem porządkowym – wynika, że pierwotnie kolekcja liczyła ponad trzydzieści zabytków. Została zinwentaryzowana przez M. Karaś i W. Koman w roku 1983 – w ramach badań powierzchniowych prowadzonych przez Koło Naukowe Studentów Archeologii przy ówczesnym Zakładzie Archeologii UMCS i w formie maszynopisu *Próba klasyfikacji narzędzi krzemienych i kamiennych ze zbiorów Liceum Ogólnokształcącego w Tyszowcach, woj. zamojskie* ([br. r.] została złożona w roku 1985 do druku drugiego tomu „Rocznika Tomaszowskiego”: M. Karaś i W. Koman: *Zabytki archeologiczne z epoki neolitu i epok brązu z okolic Tyszowiec, woj. Zamość – co zostało zasygnalizowane w pracy W. Komana (1989, s. 42, 74), który dotychczas się nie ukazał. Maszynopis przechowywany jest w archiwum Muzeum im. J. Petera w Tomaszowie Lubelskim.*

⁷ Część materiałów z tej kolekcji: 4 toporki, 3 siekiery, 3 noże sierpowate, 3 płoscza – uznane za przynależne do kręgu kultur z ceramiką sznurową – została uwzględniona w pracy W. Komana (1989, tabl. XVI i XVII /błędnie opisana jako XVIII/). Jedno z płoszczy wzmiankowane jest również w artykule W. Komana (1985, s. 81 – tam: jako Czermno). Przytoczone okazy znalazły się także w części katalogowej pracy J. Libery (2001; płoscza – poz.: 95, 481 i 448, noże sierpowate – poz.: 193, 217 i 299). Ponadto jedna z siekier wykonana z surowca

Materiały

[1] *Siekiera* czworościenna o lekko zaokrąglonych bokach; w obrysie płaszczyznowym – trapezowata, bocznym – zbliżona do soczewkowatej; obuchu półkolistym; gładzona dwustronnie, zwłaszcza przy ostrzu (nieznacznie uszkodzonym); surowiec – gabra?; długość 88 mm, szerokość 46 mm, grubość 26 mm (ryc. 1: 1); chronologia: neolit.

[2] *Siekiera* czworościenna o obrysach: płaszczyznowym – lekko trapezowatym z obuchem płaszczyznowym lekko zaokrąglonym, bocznym – klinowata o asymetrycznym ostrzu; gładzona dwustronnie; surowiec – skała skrytokrystaliczna o zielonkawym zabarwieniu; długość 66 mm, szerokość 45 mm, grubość 16 mm (ryc. 1: 2); chronologia: neolit (cykl kultur południowych).

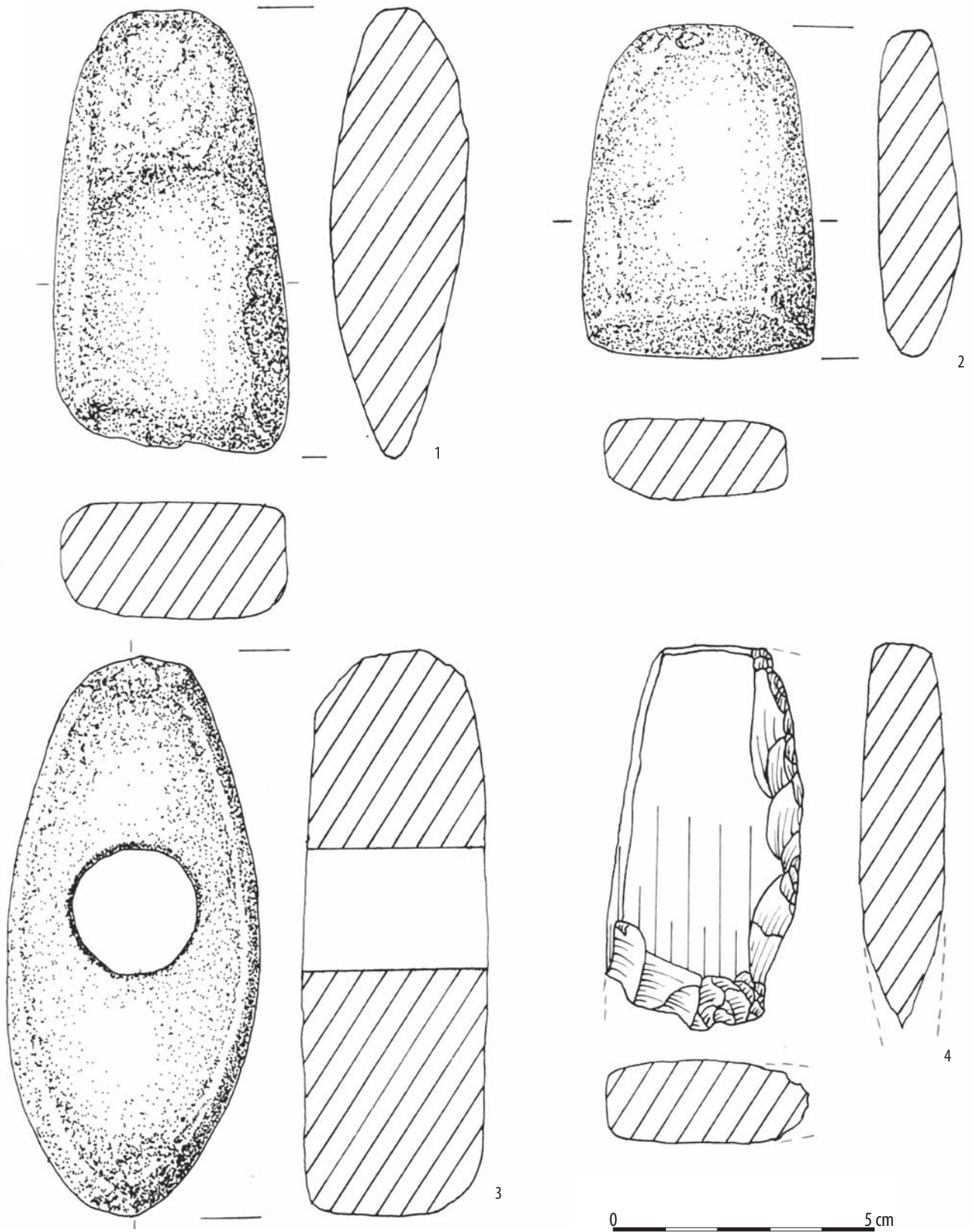
[3] *Topór* czworościenny o lekko wybruszonych ściankach bocznych, w obrysach: płaszczyznowym – nawiązującym do czółenka o zaokrąglonych bokach, obuchu i ostrzu (wtórnie zatępionym?), bocznym – prostokątnym z zaokrąglonym wierzchołkiem i ostrzem; otwór cylindryczny; surowiec – gabra?; długość 110 mm, szerokość 49 mm, grubość 36 mm, średnica otworu 24 mm (ryc. 1: 3); chronologia: neolit późny – wczesna epoka brązu.

[4] Fragmentarycznie zachowana *siekiera* czworościenna o obrysach: płaszczyznowym – trapezowatym? i bocznym – klinowatym; gładzona prawdopodobnie na całej powierzchni, o zniszczonym ostrzu oraz boku; krzemień pasiasty; zachowana długość 76 mm i szerokość 37 mm, grubość 16 mm (ryc. 1: 4); chronologia: neolit (kultura: amfor kulistych lub ceramiki sznurowej).

[5] Półtytuł *topora* czworobocznego o wybruszonych bokach, o zarysach: płaszczyznowym – podtrójkątnym z zaokrąglonym obuchem, bocznym – zbliżonym do owalnego z wyraźnie przewężonym ostrzem; surowiec – porfir?; długość 178 mm, szerokość 52 mm, grubość 54 mm (ryc. 2: 1); chronologia: neolit (cykl kultur południowych?).

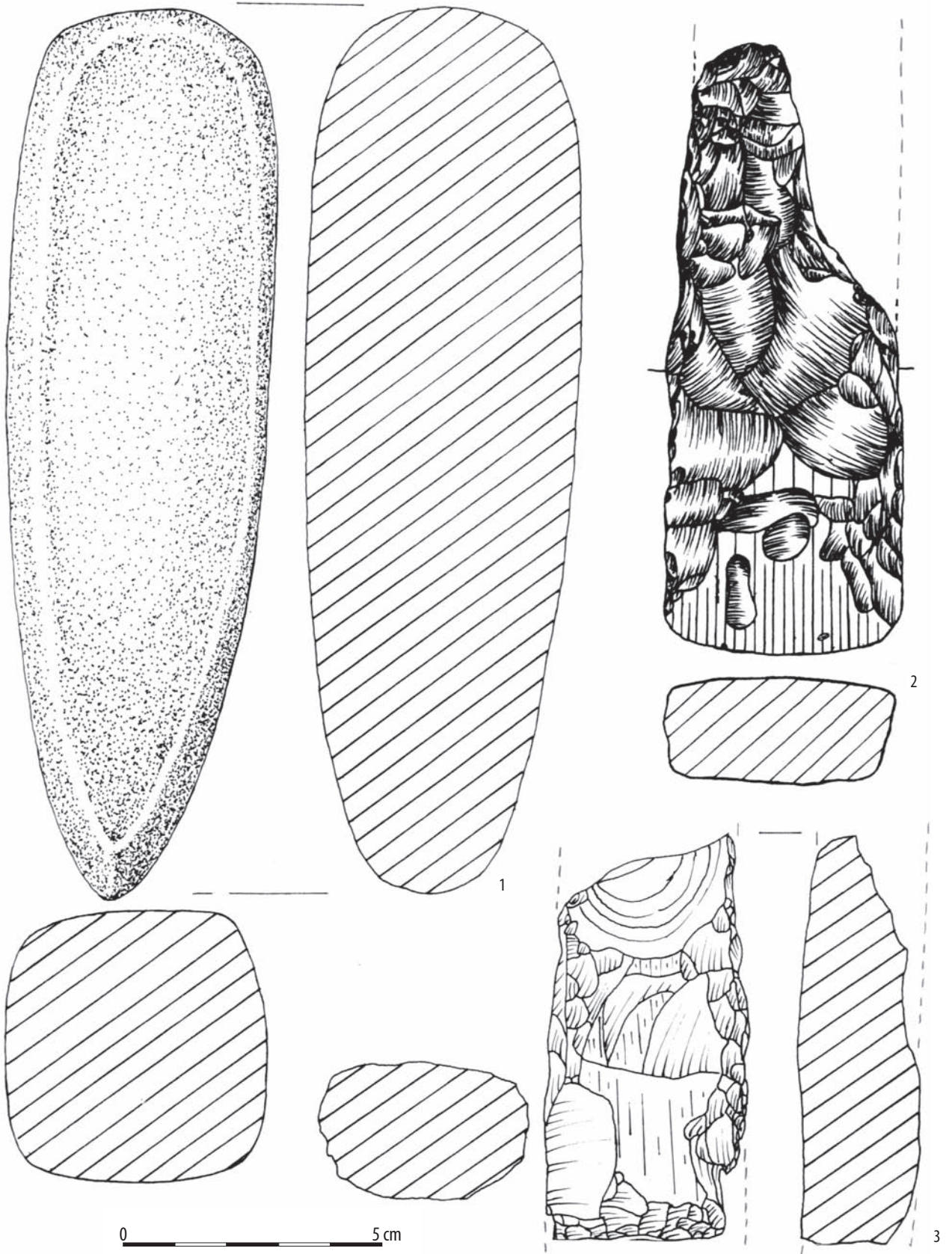
[6] Fragmentarycznie zachowana *siekiera* czworościenna o obrysach: płaszczyznowym – prostokątnym?, bocznym – klinowatym?; gładzona przy ostrzu; krzemień świeciechowski; zachowana długość 121

świeciechowskiego została uwzględniona w artykule B. Bargieł i J. Libery (2002, s. 35, tabl. IX: a).

Ryc. 1. Okolice Tyszowiec, pow. tomaszowski: 1, 2, 4 – siekiery; 3 – topór. Rys. M. Karaś, W. Koman.

Fig. 1. The vicinity of Tyszowce, Tomaszów Lubelski district: 1, 2, 4 – axes; 3 – battle axe. Drawn by M. Karaś, W. Koman.

Ryc. 2. Okolice Tyszowiec, pow. tomaszowski: 1 – półwytwór topora; 2, 3 – siekiery. Rys. M. Karaś, W. Koman.

Fig. 2. The vicinity of Tyszowce, Tomaszów Lubelski district: 1 – semi-finished battle axe; 2, 3 – axes. Drawn by M. Karaś, W. Koman.

mm, szerokość 46 mm, grubość 20 mm (ryc. 2: 2); chronologia: neolit (kultura pucharów lejkowatych).

[7] Środkowy fragment siekiery czworościennej częściowo gładzonej; krzemień wołyński; zachowana długość 80 mm, szerokość 40 mm, grubość 27 mm (ryc. 2: 3); chronologia: neolit (kultura: pucharów lejkowatych lub ceramiki sznurowej).

[8] Półwytwór topora o przekroju owalnym, o zarysach: płaszczyznowym – podtrójkątnym z zaokrąglonym obuchem, bocznym – zbliżonym do owalnego z wyraźnie przewężonym ostrzem; surowiec – dioryt; długość 170 mm, szerokość 52 mm, grubość 68 mm (ryc. 3: 1); neolit (cykl kultur południowych?).

[9] Gładzone ostrze siekiery czworościennej; krzemień pasiasty; zachowana długość 121 mm, szerokość 46 mm, grubość 20 mm (ryc. 3: 2); chronologia: neolit (kultura amfor kulistych?).

[10] Siekiera czworościenna o obrysach: płaszczyznowym – trapezowatym z obuchem płaszczyznowym, bocznym – klinowatym; podgładzona przy ostrzu (wtórnie naprawianym?); krzemień świeciechowski; długość 160 mm, szerokość 56 mm, grubość 34 mm (ryc. 4: 1); chronologia: neolit (kultura pucharów lejkowatych).

[11] Siekiera czworościenna o obrysach: płaszczyznowym – trapezowatym z obuchem płaszczyznowym i lekko rozszerzonym ostrzem, bocznym – klinowatym; gładzona na całej długości; krzemień wołyński; długość 122 mm, szerokość 50 mm, grubość 28 mm (ryc. 4: 2); chronologia: neolit (kultura: pucharów lejkowatych lub ceramiki sznurowej).

[12] Środkowa część wióra makrolitycznego częściowo retuszowanego na obu bokach; krzemień wołyński; zachowana długość 77 mm, szerokość 23 mm, grubość 9 mm (ryc. 4: 3); chronologia: neolit (kultura: pucharów lejkowatych lub lubelsko-wołyńska lub ceramiki sznurowej).

[13] Siekiera o przekroju owalnym o obrysach: płaszczyznowym – podtrójkątnym z obuchem płaszczyznowym zaokrąglonym, bocznym – klinowatym; gładzona obustronnie przy ostrzu; krzemień świeciechowski; długość 138 mm, szerokość 62 mm, grubość 32 mm (ryc. 5: 1); chronologia: epoka brązu (kultura mierzanowicka?).

[14] Wiór makrolityczny zachowany fragmentarycznie (bez części wierzchołkowej) częściowo retuszowany

na obu bokach; krzemień wołyński; zachowana długość 109 mm, szerokość 27 mm, grubość 7 mm (ryc. 5: 2); chronologia: neolit (kultura: pucharów lejkowatych lub lubelsko-wołyńska lub ceramiki sznurowej).

[15] Środkowa część wióra makrolitycznego częściowo retuszowanego na obu bokach; krzemień wołyński; zachowana długość 55 mm, szerokość 28 mm, grubość 7 mm (ryc. 5: 3); chronologia: neolit (kultura: pucharów lejkowatych lub lubelsko-wołyńska lub ceramiki sznurowej).

[16] Nieforemny wiór makrolityczny częściowo retuszowany na obu bokach z negatywem rylcowym?; krzemień wołyński; zachowana długość 88 mm, szerokość 32 mm, grubość 14 mm (ryc. 5: 4); chronologia: neolit (kultura: pucharów lejkowatych lub lubelsko-wołyńska lub ceramiki sznurowej).

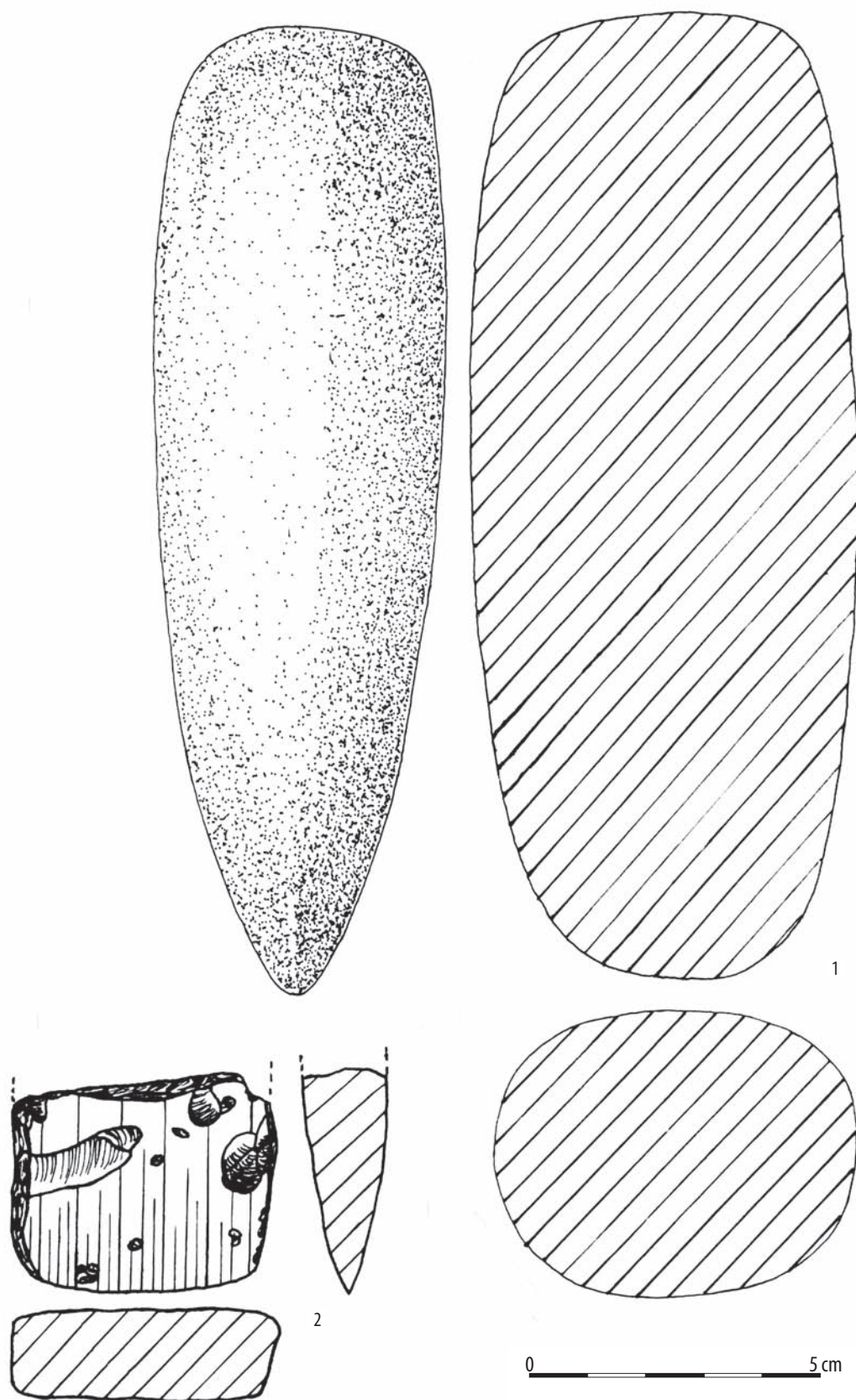
[17] Siekiera czworościenna o obrysach: płaszczyznowym – lekko trapezowatym z obuchem płaszczyznowym, bocznym – klinowatym; gładzona przy ostrzu; krzemień wołyński?; długość 148 mm, szerokość 42 mm, grubość 26 mm (ryc. 6: 1); chronologia: neolit (kultura pucharów lejkowatych).

[18] Siekiera o asymetrycznym przekroju poprzecznym „dwuściennie-owalnym” o obrysach: płaszczyznowym – podtrójkątnym z obuchem płaszczyznowym i asymetrycznym ostrzu, bocznym – zbliżonym do soczewkowatego; gładzona dwustronnie przy ostrzu; krzemień świeciechowski; długość 148 mm, szerokość 64 mm, grubość 25 mm (ryc. 6: 2); chronologia: epoka brązu (kultura mierzanowicka?).

[19] Skalka w końcowym stadium zużycia (silnie „złuszczone”); krzemień wołyński; długość 35 mm, szerokość 31 mm, grubość 9 mm (ryc. 6: 3); chronologia: okres nowożytny (2 połowa XVI – schyłek XIX w.).

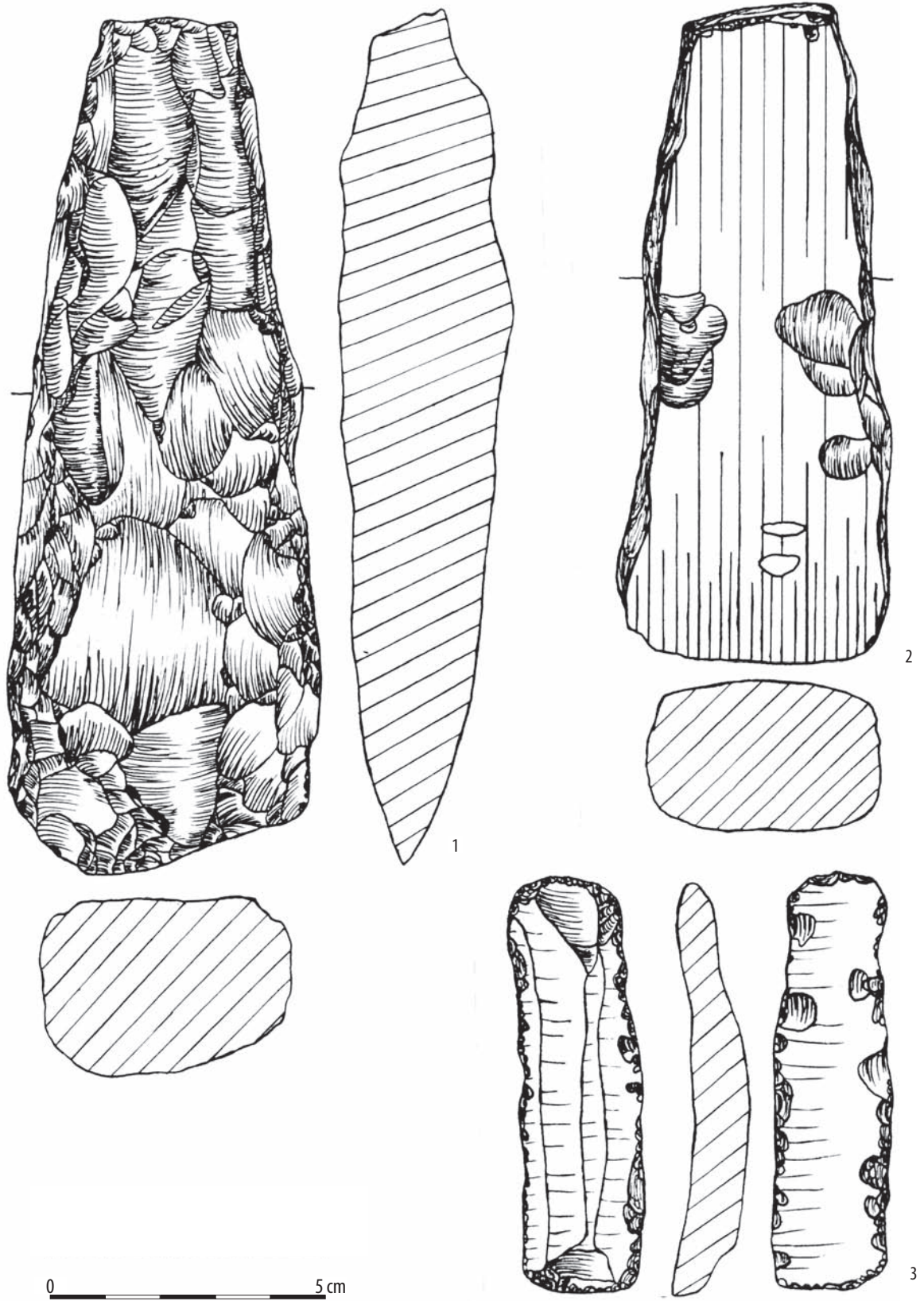
[20] Przypiętkowa część wióra makrolitycznego częściowo retuszowanego na obu bokach; krzemień świeciechowski; zachowana długość 39 mm, szerokość 24 mm, grubość 12 mm (ryc. 6: 4); chronologia: neolit (kultura: pucharów lejkowatych lub lubelsko-wołyńska lub ceramiki sznurowej).

[21] Przypiętkowa część wióra makrolitycznego częściowo retuszowanego na obu bokach; krzemień wołyński; zachowana długość 43 mm, szerokość 30 mm, grubość 6 mm (ryc. 6: 5); chronologia: neolit (kultura: pucharów lejkowatych lub lubelsko-wołyńska lub ceramiki sznurowej).

Ryc. 3. Okolice Tyszowiec, pow. tomaszowski: 1 – półwytwór topora; 2 – fragment siekiery. Rys. M. Karaś, W. Koman.

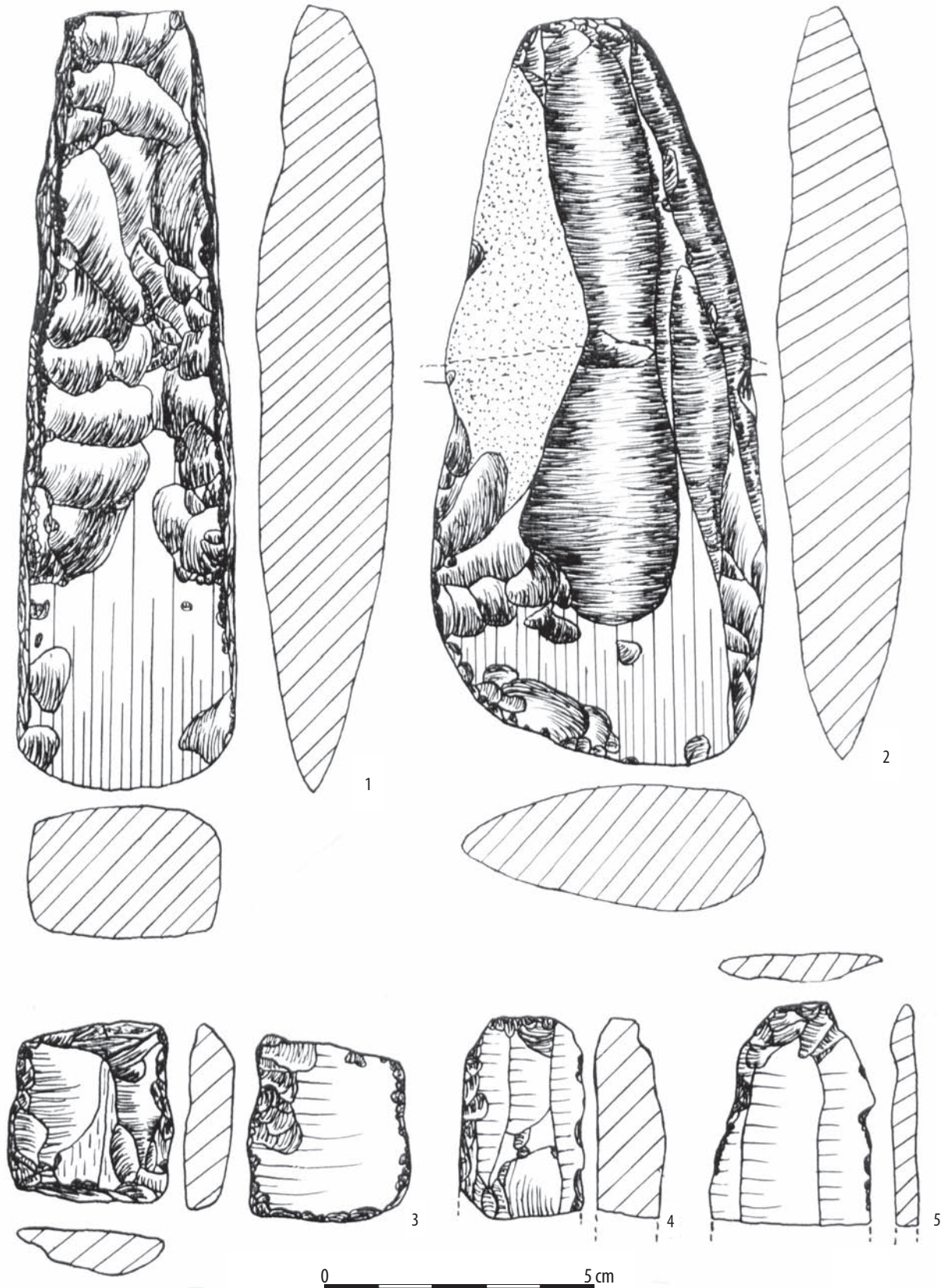
Fig. 3. The vicinity of Tyszowce, Tomaszów Lubelski district: 1 – semi-finished battle axe; 2 – axes. Drawn by M. Karaś, W. Koman.

Ryc. 4. Okolice Tyszowiec, pow. tomaszowski: 1, 2 – siekiery; 3 – wiór retuszowany. Rys. M. Karaś, W. Koman.

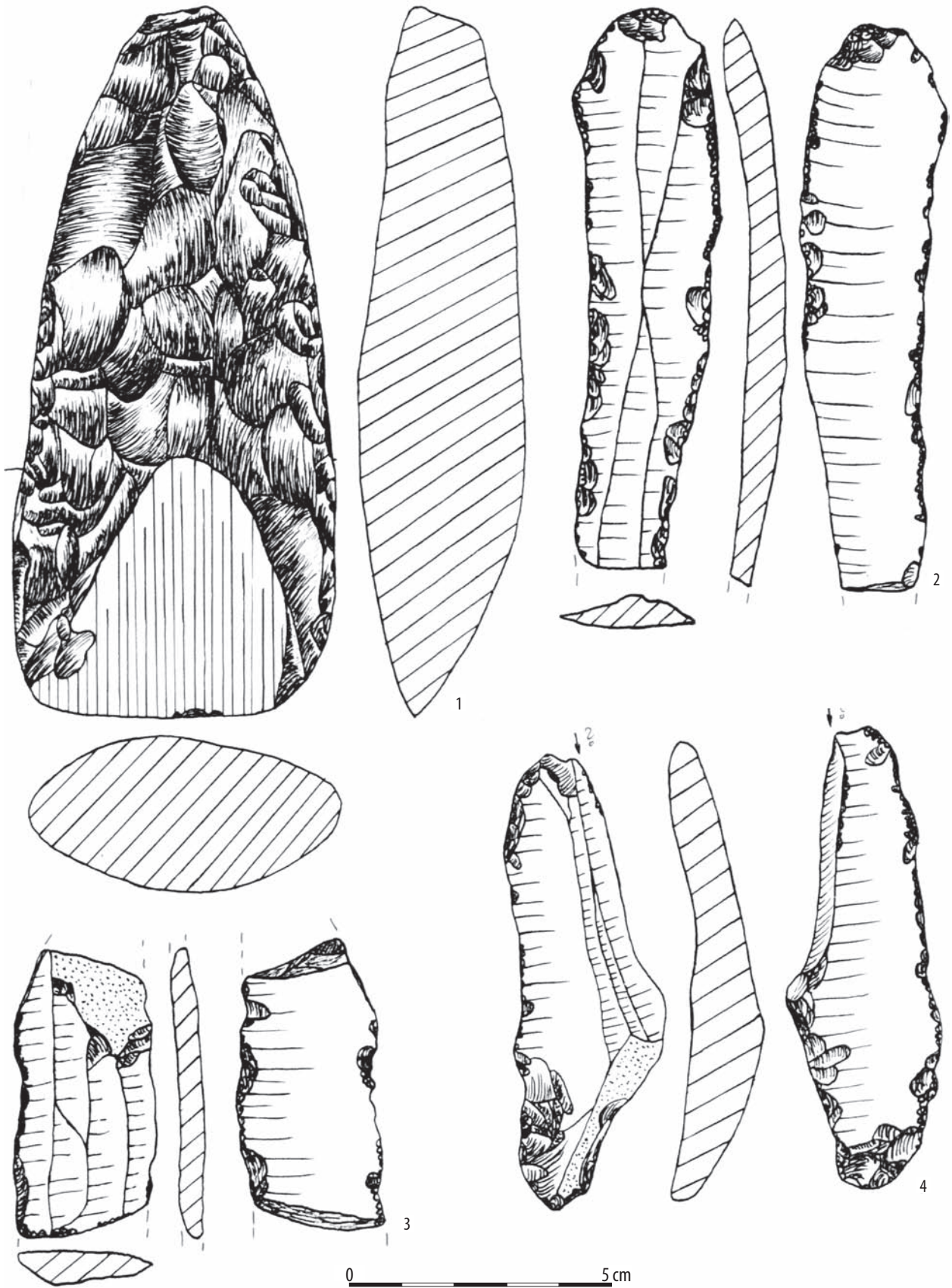
Fig. 4. The vicinity of Tyszowce, Tomaszów Lubelski district: 1, 2 – axes; 3 – retouched blade. Drawn by M. Karaś, W. Koman.

Ryc. 5. Okolice Tyszowce, pow. tomaszowski: 1, 2 – siekiery; 3 – skałka; 4, 5 – fragmenty wiórów retuszowanych. Rys. M. Karaś, W. Koman.

Fig. 5. The vicinity of Tyszowce, Tomaszów Lubelski district: 1, 2 – axes; 3 – flint from a flintlock; 4, 5 – fragments of retouched blades. Drawn by M. Karaś, W. Koman.

Ryc. 6. Okolice Tyszowiec, pow. tomaszowski: 1 – siekiera; 2-4 – wióry retuszowane. Rys. M. Karaś, W. Koman.

Fig. 6. The vicinity of Tyszowce, Tomaszów Lubelski district: 1 – axe; 2-4 – retouched blades. Drawn by M. Karaś, W. Koman.

Analiza

Prezentowane materiały wykonane zostały z kilku różnych surowców: krzemienia wołyńskiego (pozycja katalogowa /dalej: poz. kat./ 7, 11, 12, 14, 15, 16, 17?, 19 i 21), świeciechowskiego (poz. kat. 6, 10, 13, 18 i 20) i pasiastego (poz. kat. 4 i 9), a także skał pozakrzemionkowych – prawdopodobnie: gabro (poz. kat. 1 i 3), porfiru (poz. kat. 5), diorytu (poz. kat. 8) oraz bliżej nieokreślonej skały drobnokrystalicznej (poz. kat. 2).

Jest to typowa kolekcja skupiająca różnorodne zabytki pod względem funkcji oraz chronologii. Reprezentowane są tu materiały z zakresu najmłodszych odcinków pradziejów – neolitu i epoki brązu. Niewątpliwie z najstarszym horyzontem można łączyć część zabytków kamiennych: siekiere (ryc. 1: 2) oraz dwa półwytwory toporów (ryc. 2: 1; 3: 1) – artefakty bez wątplenia pozostawione przez ludność kultur pochodzenia południowego. O przynależności pierwszego z okazów do kultur wczesnego neolitu decyduje sposób uformowania ostrza – wyraźnie asymetryczny w obrysie bocznym oraz lekko płasko-wypukły przekrój poprzeczny (np. L. Czerniak 1980, ryc. 34: 1, 2). Masywne podtrójkatne półwytwory toporów również znajdują odpowiedniki pośród narzędzi łączonych z osadnictwem pierwszych rolników (tamże, ryc. 34: 5, 7).

Niewątpliwie z kulturą pucharów lejkowatych należy łączyć trzy makrolityczne siekiery czworościenne (ryc. 2: 2; 4: 1; 6: 1). Są to zabytki typowe dla ludności tej jednostki taksonomicznej (m.in. B. Balcer 1975, ryc. 25-28). Zbliżoną chronologię wykazują kolejne dwie siekiery czworościenne, przy czym w stosunku do tych form nie można również wykluczyć ich przynależności do kultury ceramiki sznurowej (ryc. 2: 3; 4: 2). Kolejne dwie siekiery czworościenne znajdują się odpowiedniki zarówno wśród znalezisk kultury amfor kulistych, jak i kultury ceramiki sznurowej (ryc. 1: 4; 3: 2). Brak dokładnych analiz stylistycznych uniemożliwia bardziej precyzyjniejsze określenie przynależności kulturowej tych czterech okazów (por. J. Libera 2005, s. 107-111).

Neolityczny zakres chronologiczny ma kilka fragmentarycznie zachowanych wiórów częściowo retuszowanych (ryc. 4: 3; 5: 2-4; 6: 4, 5). Ich makrolityczny pokrój może wskazywać na wytwórczość jednej z trzech kultur: lubelsko-wołyńskiej, pucharów lejkowatych lub ceramiki sznurowej (por. B. Balcer 1983, *passim*)

Z szeroko rozumianą młodszą epoką kamienia należy łączyć pojedynczy okaz siekiery kamiennej (ryc. 1: 1). Ich obecność wykazywana jest w wielu kulturach neolitu, poczynając od kultury ceramiki wstęgowej rytej, poprzez kulturę pucharów lejkowatych do kultury ceramiki sznurowej (m.in. L. Czerniak 1980, s. 80-85; T. Wiślański 1979, s. 233; J. Machnik 1966, s. 46, tabl. XXXIV: 12).

Młodszy horyzont wyznacza jedyny w pełni wykonany topór kamienny mający odpowiedniki w zbliżonych okazach zaliczanych do neolitu późnego lub wczesnej epoki brązu (ryc. 1: 3). Pozostałością po społecznościach wczesnego okresu epoki brązu są dwie owalne w przekroju masywne siekiery (ryc. 5: 1; 6: 2). W drugim przypadku okaz wykonano z regularnego rdzenia wiórowego jednopiętowego. Tego typu makrolityczne formy gruboowalne obce są ludności kultury ceramiki sznurowej. Stwierdzono je natomiast przede wszystkim w inwentarzach kultury mierzanowickiej (K. Salewicz 1937, ryc. 24: a, d) oraz kultury strzyżowskiej na stan. II w Raciborowicach-Kolonii (por. Z. Ślusarski, M. Ślusarska-Polańska 1989, s. 171, ryc. 5:4; 183-186, ryc. 18: 6; także B. Bargieł 2006, s. 80, ryc. 9). Nadal nie udowodniono występowania tego typu siekier w kulturze trzcinieckiej (m.in. H. Taras 1997, s. 174-175).

Najmłodszym horyzontem chronologicznym w prezentowanej kolekcji jest skałka (ryc. 6: 3), element powszechnie stosowany w zamkach skałkowych od 2 połowy XVI do schyłku XIX w. (M. Lalak 2006).

Podsumowanie

Rejon Tyszowiec znany jest z licznych odkryć różnorodnych odkryć na przestrzeni kilkudziesięciu lat. Począwszy od roku 1975 na przedmieściach tej osady prowadzono prace zarówno na cmentarzyskach kurhanowych kultury trzcinieckiej, jak i osadzie wielokulturowej, odkrywając m.in. zabytki dokumentujące osadnictwo neolityczne i z wczesnej epoki brązu (m.in. J. Kuśnierz 1989; H. Taras 1995 – tam pełna literatura; B. Gosik-Tytuła 2006). Materiały kultury pucharów lejkowatych dla tego obszaru zostały zaprezentowane przez Dorotę Łysiak (1995). Ponadto z Tyszowiec luźno pozyskany fragment płaszczka z surowca wołyńskiego przytacza J. Libera (2001, s. 152 – poz. 558)⁸ oraz siekiery z krzemienia świeciechowskiego (B. Bargieł, J. Libera 2002, s. 35 – poz. 134). Serię o zbliżonym charakterze zabytków zebranych, podobnie datowanych, z okolic Tyszowiec opublikował ostatnio J. Libera (2006).

I pomimo braku kontekstu archeologicznego, stanowią istotny przyczynek do studiów osadniczych neolitu i epoki brązu pogranicza Kotliny Hrubieszowskiej i Grzędy Sokalskiej, powoli wypełniając luki źródłowe dorzecza środkowej Huczwy (por. J. Niedźwiedz, W. Koman 1996, mapa 2 i 3).

⁸ Poza przytoczonymi w przypisie 7.

Literatura

- Balcer Bogdan
1975 *Krzemień świeciechowski w kulturze pucharów lej-kowatych. Eksploatacja, obróbka i rozprzestrzenienie*. Wrocław.
- 1983 *Wytwórczość narzędzi krzemienych w neolicie ziem polskich*. Wrocław.
- Balcer Bogdan, Machnik Jan, Sitek Jan
2002 *Z pradziejów Roztocza na ziemi zamojskiej*. Kraków.
- Bargieł Barbara
1991 *Badania nad I okresem epoki brązu na Lubelszczyźnie*. W: Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej (materiały z konferencji), red. J. Gurba. Lublin, s. 103-134. *Lubelskie Materiały Archeologiczne* 6.
- 2006 *Kultura strzyżowska w świetle znalezisk grobowych*. *Wiadomości Archeologiczne* 58 (2006), s. 65-99.
- Bargieł Barbara, Kokowski Andrzej, Libera Jerzy
1989 *Kolekcja zabytków kamiennych z Sobieszyna, woj. lubelskie*. W: Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1989 roku, red. J. Gurba. Lublin, s. 48-51.
- Bargieł Barbara, Libera Jerzy
1989a *Kolekcja zabytków archeologicznych z Janowa Lubelskiego*. W: *Lubelskie materiały archeologiczne*, red. J. Gurba. Lublin, s. 21-32. [*Lubelskie Materiały Archeologiczne* 2].
- 1989b *Zabytki krzemienne z Drzewców, woj. lubelskie*. W: Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1989 roku, red. J. Gurba. Lublin, s. 51-54.
- 1995 *Zabytki archeologiczne z Piotrowic Wielkich*. W: Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1994 roku, red. J. Gurba. Lublin, s. 32-35.
- 2002 *Z badań nad produkcją siekier dwuściennych z krzemienia świeciechowskiego i gościeradowskiego*. *Przegląd Archeologiczny* 50, s. 5-43.
- 2003 *Materiały pradziejowe z okolic Horyszowa Ruskiego, gm. Miączyn, pow. Zamość*. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 6 (2001), s. 169-183.
- Bronicki Andrzej
1991 *Późnoneolityczne i wczesnobrązowe toporki kamienne z obszaru województwa chełmskiego*. W: Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej (materiały z konferencji), red. J. Gurba. Lublin, s. 297-340. *Lubelskie Materiały Archeologiczne* 6.
- Czerniak Lech
1980 *Rozwój społeczeństw kultury późnej ceramiki wstępnej na Kujawach*. Poznań.
- /Gal/ [Gzella Alojzy Leszek]
1970a *Będzie czynne pogotowie archeologiczne*. *Kurier Lubelski*, R. 14, nr 99 (4247), z dn. 28 IV, s. 4.
- 1970b *Pogotowie archeologiczne*. *Kurier Lubelski*, R. 14, nr 283 (4350), z dn. 2 XII, s. 2.
- Głosik Jerzy
2003 *Katalog materiałów Pogotowia Archeologicznego za lata 1982-1991*. *Wiadomości Archeologiczne* 55 (1999-2001), s. 219-243.
- Gosik-Tytuła Bożena
2006 *Schyłek kultury trzcinieckiej w świetle materiałów ze stanowiska 25B w Tyszowcach*. W: *Zmierzch kompleksu trzciniecko-komarowskiego. Kształtowanie się nowej rzeczywistości kulturowej w środkowej i młodszej epoce brązu*, red. H. Taras. Lublin, s. 271-280. *Lubelskie Materiały Archeologiczne* 14.
- Gurba Jan
1952 *Ochroniamy zabytki archeologiczne*. *Sztandar Ludu* 151 (z dnia 25 czerwca), s. 6.
- 1953 *Chrońmy zabytki archeologiczne*. *Głos Nauczyciela* 19, s. 3.
- 1959 *Ankieta w sprawie odkryć archeologicznych. Na marginesie współpracy nauczycieli z archeologami*. *Wiadomości Historyczne* 2: 2-3, s. 164-166.
- 1967 *Ankieta w sprawie odkryć archeologicznych*. *Z Ochrony Wieków* 33: 1, s. 64-65.
- Koman Wiesław
1985 *Zniszczone groby z kręgu kultur ceramiki sznurowej z Czerniczyna i Masłomęcza, woj. zamojskie*. W: *Lubelskie materiały archeologiczne*, red. J. Gurba. Lublin, s. 78-81. [*Lubelskie Materiały Archeologiczne* 1].
- 1989 *Materiały kręgu kultur z ceramiką sznurową w Kotlinie Hrubieszowskiej i na Grzędzie Horodelskiej z badań w latach 1978-1983*. W: *Prace i materiały zamojskie*. *Archeologia*, red. E. Banasiewicz. *Zamość*, s. 34-97. [*Prace i Materiały Zamojskie* 2].
- Kosik Anna
2000 *Materiały krzemienne z powierzchni wielokulturowej osady na stan. 1C w Gródku nad Bugiem, pow. Hrubieszów* (maszynopis pracy magisterskiej przechowywany w Instytucie Archeologii UMCS w Lublinie).
- Kuśnierz Jerzy
1989 *Sprawozdanie z badań na cmentarzysku kurhanowym kultury trzcinieckiej w Tyszowcach, stanowisko 25A, woj. Zamość*. *Sprawozdania Archeologiczne* 40, s. 217-230.
- Lalak Marek
2006 *Skalki – nowożytny wyroby krzemienne. Próba typologii*. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 8, s. 219-242.
- Libera Jerzy
1990 *Neolityczne i wczesnobrązowe zabytki z okolic Krzemienia, woj. tarnobrzeskie*. W: *Sprawozdania z badań terenowych Katedry Archeologii UMCS w 1990 roku*, red. J. Gurba. Lublin, s. 66-69.
- 2001 *Krzemienne formy bifacialne na terenach Polski i zachodniej Ukrainy (od środkowego neolitu do wczesnej epoki żelaza)*. Lublin.
- 2005 *W dążeniu ku nowej syntezie. Wybrane zagadnienia krzemieniarstwa schyłkowego z dorzecza górnej i środkowej Wisły*. *Archeologia Polski* 49: 1-2, s. 106-124.
- 2006 *Kamienne zabytki z pogranicza Wyżyny Lubelskiej i Zachodniowolyńskiej*. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 8, s. 387-401.

- Libera Jerzy, Lis Paweł
2006 *Kolekcja zabytków archeologicznych z okolic Werbkowic (pow. hrubieszowski) w zbiorach Muzeum Regionalnego PTTK w Puławach*. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 8, s. 363-385.
- Łysiak Dorota
1995 *Osadnictwo kultury pucharów lejkowatych w zachodniej części Grzędy Sokalskiej*. W: *Sprawozdania z badań archeologicznych w województwie zamojskim w 1994 roku*, red. A. Urbański. *Zamość*, s. 94-119.
- Niedźwiedź Józef, Koman Wiesław
1996 *Okolice Hrubieszowa w pradziejach i wczesnym średniowieczu*. Hrubieszów.
- Machnik Jan
1966 *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*. Wrocław-Warszawa-Kraków.
1996 *O Janie Sitku z Bondyrza i jego kolekcji archeologicznej*. *Region Lubelski* 5 /7/ (1991-1993), s. 149-153.
- Salewicz Kazimierz
1937 *Tymczasowe wyniki badań prehistorycznych w Mierzanowicach (pow. opatowski, woj. kieleckie)*. *Z Otchłani Wieków* 12: 4-5, s. 39-59.
- Ślusarski Zygmun, Ślusarska-Polańska Marta
1998 *Badania stanowisk kultury strzyżowskiej w Raciborowicach Kolonii, woj. Chełm, w latach 1956, 1958 i 1959*. *Sprawozdania Archeologiczne* 40, s. 167-196.
- Taras Halina
1995 *Kultura trzciniecka w międzyrzeczu Wisły, Bugu i Sanu*. Lublin.
1997 *Krzemieniarstwo kultury trzcinieckiej na wyżynach Wschodniomałopolskiej i Zachodniowołyńskiej oraz na zachodnim Polesiu*. W: *Z badań nad krzemieniarstwem epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, red. J. Lech, D. Piotrowska. Warszawa, s. 163-183. *Prace / Polska Akademia Nauk. Komitet Nauk Pra- i Protohistorycznych* 2.
- Targowski Mieczysław
1959 *Najmłodsze muzeum*. *Kurier Lubelski* 3: 147-148 (z dnia 31 maja), s. 5.
- Zakościelna Anna, Libera Jerzy
1991 *Wykorzystanie surowców krzemiennych z okolic Świeciechowa w schyłkowym neolicie i we wczesnej epoce brązu w Polsce południowo-wschodniej*. W: *Schyłek neolitu i wczesna epoka brązu w Polsce środkowowschodniej (materiały z konferencji)*, red. J. Gurba. Lublin, s. 135-180. *Lubelskie Materiały Archeologiczne* 6.

Lost collections: stone archaeological artefacts from the collection of the tradition chamber in a former high school in Tyszowce

/summary/

The collectors' movement, which thrived in the 60ties and 70ties of last century, bore fruit in the form of, for example, tradition chambers and history workshops, in which, next to military and ethnographic items, the most important exhibits were archaeological – mainly stone „hammers” (battle axes), flint „axes” and „knives” (blade-like tools or semi-finished blades). More rarely, there were clay vessels or other items.

An example of a fragment of such a collection is an assembly obtained from the vicinity of Tyszowce (Tyszowce commune, Tomaszów Lubelski district, Lublin voivodship), which comprises flint and stone axes, stone battle axes or their semi-products as well as flint blade-like tools. Artefacts representing Neolithic settlement: of cultures of southern provenance (Fig. 1: 2; 2: 1; 3: 1),

of the Funnel Beaker Culture (Fig. 2: 2; 4: 1; 6: 1), of the Funnel Beaker Culture or the Corded Ware Culture (Fig. 2: 3; 4: 2), of the Globular Amphorae Culture of the Corded Ware Culture (Fig. 1: 4; 3: 2). Neolithic chronology applies to the blade tools (Fig. 4: 3; 5: 2-4; 6: 4, 5) which are connected with one of the following cultures: the Lublin-Volhynian Culture, the Funnel Beaker Culture or the Corded Ware Culture. The stone axe (Fig. 1: 1) should be associated with the broadly understood younger Stone Age. On the other hand the battle axe (Fig. 1: 3) should be associated with the late Neolithic or the early Bronze Age. The axes (Fig. 5: 1; 6: 2) are remnants of the people from the early Bronze Age. Another artefact is the flint which was commonly used in flintlocks from the second half of the 16th to the 19th century.

Mgr Marta Karaś
24-310 Karczmiska

Mgr Wiesław Koman
Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie,
Delegatura w Zamościu
Ul. Staszica 29
22-400 Zamość
wkoman@onet.eu

Dr hab. prof. UMCS Jerzy Libera
Instytut Archeologii UMCS w Lublinie
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin
jlibera@o2.pl